

УДК 343.431

Дар'я Негодченко,ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ ТА ГРУЗІЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ*

У статті аналізується питання становлення норм про кримінальну відповідальність за торгівлю людьми у кримінальному законодавстві України та Грузії. Здійснено порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства цих країн у частині відповідальності за торгівлю людьми з виявленням відповідних недоліків та переваг.

Ключові слова: торгівля людьми, Кримінальний кодекс Грузії, Кримінальний кодекс України, сексуальна експлуатація, сприяння торгівлі людьми, трудова експлуатація.

У вітчизняному законодавстві**

Важливе значення для вирішення кримінально-правових проблем у тій чи іншій країні має вивчення зарубіжного досвіду. У науці кримінального права для реалізації такої мети використовується порівняльно-правовий метод дослідження, який саме і дозволяє найбільш оптимально проаналізувати положеннями законодавства інших держав та на підставі проведеного дослідження визначити найефективніші способи і зразки нормативного регулювання колізій та недоліків чинного кримінального законодавства.

У контексті вищезазначеного метою даної роботи виступає виявлення переваг та недоліків українських та грузинських норм права щодо кримінальної відповідальності за торгівлю людьми для вироблення пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Вибір для порівняльного дослідження поряд з українським саме кримінального законодавства Грузії обумовлений рядом обставин, а саме: ці дві країни належать до держав з континентальною системою права; сучасне грузинське та українське кримінальне законодавство характеризується схожістю основних інститутів

права та поглядів на їх реформування; чинне грузинське кримінальне законодавство відносно нове і, на думку фахівців, увібрало в себе кращі надбання як грузинської, так і світової теорії та практики. Також окремо слід відзначити, що раніше Україна і Грузія входили до складу колишнього Радянського Союзу, перебуваючи таким чином тривалий період в єдиному правовому полі, що, відповідно, сформувало єдність багатьох наукових та практичних положень у кримінальному праві.

Теоретичну основу дослідження склали роботи таких учених, як О. В. Батюк, В. К. Весельський, В. О. Іващенко, В. А. Козак, Л. Г. Кохан, К. Б. Шевченко, Д. В. Лебедєв, Я. Г. Лизогуб, А. М. Орлеан, В. М. Підгородинський, Н. В. Плохотнюк, В. В. Пясковський, О. В. Святун та інших.

На даному етапі колишні республіки Радянського Союзу — наприклад, Україна, Росія, Грузія, Білорусь, Молдова — стали головними країнами, які постачають жінок для секс-індустрії в усьому світі. Щорічно до країн Європейського Союзу незаконно переправляються з метою сексуальної експлуатації близько 500 тис. жінок і дівчат. Останнім десятиліттям сотні тисяч жінок були вивезені з

* Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

** Внутрішню рубрикацію тексту (підзаголовки) здійснено редакцією.

Центральної та Східної Європи і республік колишнього Радянського Союзу для заняття проституцією. Їх кількість Європейським Союзом оцінюється в розмірі 0,5 млн. Вивезені українські жінки займаються проституцією у більш ніж 50 країнах світу [1].

У вітчизняному законодавстві поняття «торгівля людьми» вперше було закріплене в 1998 р., коли на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України» від 24.03.1998 р. до Кримінального кодексу України (далі — КК України) 1960 р. була включена стаття 124¹. Відповідно до цієї статті торгівлею людьми визнавалося відкрите чи таємне заволодіння людиною, пов'язане з законним чи незаконним переміщенням за згодою чи без згоди особи через державний кордон України або без такого для подальшого продажу або іншої оплатної передачі з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення у боргову кабалу, усиновлення в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці [2].

Виходячи зі змісту вищезазначеної статті, слід зауважити, що факт продажу людини не входив до об'єктивної сторони злочину, тому що відповідальність наставляла не за купівлю-продаж людини, а за фактичне заволодіння людиною. Ця стаття не була досконалою, але на той час вона відіграла значну роль у протидії торгівлі людьми.

У КК України 2001 р. законодавець змінив зміст попередньої статті про торгівлю людьми і більш чітко визначив поняття цього злочину в ст. 149: продаж, інша оплатна передача людини, а так само здійснення стосовно неї будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам) з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення у боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях,

використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці.

Хоча норма ст. 149 КК України суттєво відрізняється від попередньої, однак за час її чинності до законодавця надійшло від дослідників ряд пропозицій щодо її вдосконалення.

Про пильну увагу до змін змісту кримінально-правових норм стосовно протидії торгівлі людьми свідчить, зокрема, та обставина, що Верховна Рада України неодноразово поверталася до питання щодо вдосконалення ст. 149 КК України. Так, у профільних комітетах Верховної Ради України у 2005 р. розглядалося кілька законопроектів з цього питання. Прикладом може слугувати Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за торгівлю людьми, втягнення у заняття проституцією та сутенерство» (реєстр. № 4179-д від 29.04.2005 р.), поданий народними депутатами України М. Маркуш, О. Бандуркою, О. Івченко та іншими. А також два альтернативні законопроекти: «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо протидії торгівлі людьми та втягування у заняття проституцією)», поданий на заміну народними депутатами України В. Стретовичем, Г. Буйком, та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» (реєстр. № 7718 від 23.06.2005 р.), внесений Кабінетом Міністрів України [3].

Проте ст. 149 КК України так і залишилася з певними недоліками і не відповідає всім міжнародним положенням, а саме ст. 3 Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. У зв'язку з цим до статті були внесені зміни і останню її редакцію було прийнято Верховною Радою України в рамках Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення у заняття проституцією» від 12.01.2006 р. Відповідно до цих змін кримінально караними визнаються: «...торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, пе-

реховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи» [4].

Згідно з КК Грузії

Переходячи до аналізу нормативно-правової бази Грузії, слід зазначити, що її законодавство з питань протидії торгівлі людьми формувалося поступово, але останніми роками були прийняті законодавчі акти, котрі відображають сучасні підходи до викорінення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми.

За оцінками Міжнародної організації з міграції, жертвами трафікінгу стають близько 500 грузинських жінок кожного року. Суд стосовно відомих випадків торгівлі грузинськими жінками у більшості випадків відбувається у Туреччині. За даними місцевої неурядової організації «Суспільство сприяння гармонійному розвитку людини», котра брала участь у розробці урядового плану боротьби з трафікінгом, 75% від 800—1200 осіб, котрі приїжджають кожного року із Грузії до Туреччини, подовжують своє перебування у цій державі ще на місяць. За даними неурядових організацій половина з них — 300—450 осіб — є жертвами трафікінгу [5].

Слід зазначити, що ще до криміналізації торгівлі людьми (трафікінга) (зміни до Кримінального кодексу Грузії (далі — КК Грузії), статті 143¹, 143², набули чинності 10.07.2003 р.) у січні 2003 р. у Міністерстві внутрішніх справ Грузії був створений структурний підрозділ по боротьбі з торгівлею людьми (трафікінгом), а вже у листопаді 2004 р. він був реформований у відділ Департаменту по боротьбі з організованою злочинністю.

Окремо слід зазначити, що кримінальна відповідальність за торгівлю людьми в законодавстві Грузії була введена статтями 143¹ та 143² Кримінального кодексу Грузії 06.06.2003 р. У 2006 р. міра покарання та перелік обтяжуючих обставин був суттєво змінений у бік посилення відповідальності з метою ефективнішої боротьби з торгівлею людьми. Такі зміни стали можливими та необхідними у зв'язку з прийняттям Закону Грузії «Про боротьбу з торгівлею людьми (трафікін-

гом)» від 28.04.2006 р., котрий не тільки дав пояснення термінам, а й визначив механізми протидії торгівлі людьми.

При роз'ясненні терміна «торгівля людьми (трафікінг)» як злочину, передбаченого статтями 143¹, 143² КК Грузії, закон звертає увагу на дуже важливу при з'ясуванні складу злочину обставину, а саме, що «згода жертви торгівлі людьми (трафікінгу) на їх навмисну експлуатацію значення не має». Також у вищезазначеному законі дається тлумачення поняттю «уразливий стан», тобто «обставини, коли особа залежить від інших осіб матеріально чи іншим чином, коли особа на підставі фізичних або психологічних розладів не в змозі реально оцінити ситуацію, що склалася, окрім як тільки підкоритися насильству, направленому на неї».

Аналізуючи ст. 143¹ КК Грузії, слід зазначити, що в ній тлумачиться поняття «експлуатація» як використання будь-якої особи у цілях: примусової праці; втягнення у злочинну діяльність чи будь-яку іншу антисоціальну діяльність чи заняття проституцією; сексуальна експлуатація чи будь-якого іншого виду надання послуг; трансплантація чи будь-який інший спосіб використання органів або частин людських органів; примус будь-якої особи до умов життя, подібних до сучасного рабства.

Стаття 143¹ КК Грузії визначає що «примус будь-якої особи до умов життя, подібних до сучасного рабства» означає «позбавлення будь-якої особи документів, підтверджуючих її особу, обмеження її права на вільний спосіб пересування, заборона на встановлення зв'язку, у тому числі на переписку та телефонний зв'язок з родиною, культурну ізоляцію, примус до праці в умовах, що принижують честь і гідність, або без будь-якої винагороди чи з неадекватною винагородою. Згода особи на її навмисну експлуатацію значення не має».

За наявності обтяжуючих обставин торгівля людьми карається позбавленням волі на строк від 11 до 20 років чи довічним ув'язненням. Натомість згідно з ч. 1 ст. 149 КК України особа позбавляється волі на строк від 3 до 8 років, за ч. 2 — від 5 до 12 років, за ч. 3 — від 8 до 15 років, а довічне позбавлення волі вза-

галі відсутнє. Можна зробити висновок, що відповідальність за торгівлю людьми за Кримінальним кодексом Грузії є більш жорсткою, і це покарання відповідає тому ступеню суспільної небезпеки, котрий настає при вчиненні зазначеного виду злочину.

За Кримінальним кодексом Грузії обтяжуючими обставинами при вчиненні правопорушень у вигляді торгівлі людьми є навмисне зловживання владою стосовно беззахисної особи або особи, котра знаходиться у матеріальній і/або в іншій залежності від злочинця; повторне вчинення такого зловживання владою; примус; шантаж або обман; вчинення такого діяння стосовно двох або більше неповнолітніх осіб; вивезення жертви за кордон; застосування погрози насильством або насилля, котрі загрожують життю або здоров'ю особи, або що призвели до смерті або інших тяжких наслідків; і коли такі діяння вчиняються організованою групою.

Аналізуючи кваліфікуючі ознаки ст. 143¹ КК Грузії, можна дійти висновку, що вони є схожими зі ст. 149 КК України, а саме: вчинення зазначеного злочину щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або в поєднанні з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства (ч. 2 ст. 149). Особливо кваліфікуючими видами цього злочину є його вчинення щодо малолітнього, або організованою групою, або у поєднанні з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого або його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 149).

Також слід зазначити, що у Кримінальному кодексі Грузії міститься окрема стаття про торгівлю неповнолітніми. Стаття 143² КК Грузії передбачає, що продаж чи купівля неповнолітнього або вчинення стосовно таких осіб будь-яких інших незаконних угод, а також заманювання, передача, приховування або отримання неповнолітнього у цілях подальшої експлуатації, карається

тюремним ув'язненням на строк від 8 до 11 років.

Захист жертв торгівлі людьми

У правовій системі Грузії існують деякі особливості, котрі стосуються забезпечення захисту, реабілітації та реінтеграції неповнолітніх жертв торгівлі людьми та надання їм допомоги. Зважаючи на Конвенцію про права дитини, Закон Грузії «Про боротьбу з торгівлею людьми (трафікінгом)» зобов'язує відповідні державні установи брати до уваги вік, стать та особливі потреби, зокрема, особливі потреби дітей у відповідному житті, освіті та догляді.

Відповідно до зазначеного Закону діти (жертви), потерпілі від торгівлі людьми, мають право на отримання захисту у рамках діяльності механізмів, створених відповідно до Конвенції про права дитини, Європейської конвенції про боротьбу з торгівлею людьми і рекомендацій міжнародних організацій по захисту прав дітей — жертв торгівлі людьми.

Переходячи до аналізу Закону Грузії «Про боротьбу з торгівлею людьми (трафікінгом)», слід зазначити, що перше засідання Координаційної Ради по боротьбі з трафікінгом відбулось 21.11.2006 р. На першому засіданні були розроблені стандарти та порядок ідентифікації жертв трафікінгу, котрі Рада направила на розгляд та затвердження Президенту Грузії. Рада також затвердила склад постійно діючої групи, створеної при ній, стандарти притулку для жертв трафікінгу, інструкції по захисту жертв трафікінгу та порядок видачі відповідної компенсації жертвам [6].

28.04.2006 р. Парламент Грузії прийняв Закон «Про боротьбу з торгівлею людьми (трафікінгом)», на основі якого був створений державний фонд для фінансування протитрафікінгових заходів. З державного бюджету було виділено 100.000 ларі (близько 55.000 доларів США). Що стосується Міністерства праці, охорони здоров'я та соціального захисту Грузії, то ними було розроблено порядок надання медичної допомоги жертвам трафікінга. Перший притулок для жертв трафікінга, який знаходиться в Західній Грузії, було створено за під-

тримки USAID та неурядової організації «Асоціація молодих юристів».

Зазначений Закон регулює порядок надання жертвам торгівлі людьми тимчасового житла як засобу захисту їх законних прав та інтересів, а також надання їм допомоги у реабілітації та повній інтеграції у родині та суспільстві. Згідно з положеннями зазначеного Закону будь-яка фізична або юридична особа може створити приватну некомерційну організацію для надання тимчасового житла жертвам торгівлі людьми. Тимчасове житло повинно відповідати мінімальним встановленим нормам, а також забезпечувати неповнолітніх окремою кімнатою.

Відповідно до цього Закону створений Державний фонд з питань надання захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми, основними завданнями якого є забезпечення виплати компенсацій жертвам та фінансування заходів, спрямованих на їх захист, надання їм допомоги та реабілітації.

Окремо слід зазначити, що цей Закон містить положення, відповідно до якого жертва торгівлі людьми не підлягає покаранню за незаконні дії, котрі були вчинені унаслідок її перебування у якості жертви торгівлі людьми.

Слід також зазначити підхід грузинського законодавства до надання статусу жертви торгівлі людьми. Відповідно до Закону Грузії «Про боротьбу з торгівлею людьми (трафікінгом)» рішення про надання особі статусу жертви приймається постійно діючою робочою групою, одразу ж після звернення особи про надання їй захисту, та не пізніше ніж через 48 годин після отримання заяви. (Склад, види діяльності та повноваження зазначеної робочої групи визначаються Координаційною Радою відповідно до грузинського законодавства).

Особа, яка отримала статус жертви торгівлі людьми, користується правом на тимчасове житло, але це не означає, що жертва торгівлі людьми автоматично користується правами, які надає Кримінально-процесуальний кодекс Грузії.

Обов'язковою умовою отримання статусу жертви торгівлі людьми є добровільна згода особи на подальшу співпрацю з правоохоронними органами у про-

веденні попереднього розслідування вчиненого злочину.

За даними Державного фонду по захисту та надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми у 2007 р. із тринадцяти осіб, котрі звернулися до Фонду, шістьох було ідентифіковано як жертв торгівлі людьми, з яких двоє отримали матеріальну допомогу у розмірі по 1000 ларі (приблизно 750 доларів США). Також слід зазначити, що Фонд фінансує два притулки та території Грузії [7].

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що останнім часом намітилися певні позитивні зрушення у ставленні до проблем регламентації кримінальної відповідальності та запобігання торгівлі людьми як в Україні, так і в Грузії. У цих державах було створено відповідну правову базу, а саме, були включені статті до Кримінальних кодексів України та Грузії, якими передбачається кримінальна відповідальність за торгівлю людьми, розроблено урядові програми щодо запобігання торгівлі жінками та дітьми, активізувалася діяльність правоохоронних органів.

Окремо слід зазначити, що, на відміну від законодавства України, в Грузії діє Закон «Про боротьбу з торгівлею людьми (трафікінгом)». Наявність цього Закону дає можливість більш повно охопити всі прояви цього суспільно небезпечного виду злочину; забезпечити захист, допомогу та реабілітацію жертв торгівлі людьми; допомагає визначити особливості судового розгляду справ, пов'язаних з торгівлею людьми; встановлює принципи співпраці між державними установами, міжнародними організаціями та юридичними особами в запобіганні та подоланні цього ганебного явища.

Поряд із цим слід зазначити, що в Україні наразі триває робота над прийняттям Закону України «Про протидію торгівлі людьми» [8]. Зазначений законопроект був розроблений Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту. У ст. 2 цього законопроекту дається визначення поняття «торгівля людьми», як здійснюваних з метою сексуальної експлуатації, вербування, перевезення,

передачі, переховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу.

Введення в дію даного закону, відповідно, потребуватиме певного коригування й КК України у частині кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, що є позитивним кроком до формування кримінально-правового розуміння поняття «торгівля людьми».

ПРИМІТКИ

1. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність : монографія / М. Г. Вербенський. — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2009. — С. 151.
2. Іващенко В. О. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми у законодавстві України / В. О. Іващенко // Юридичний журнал. — 2005. — № 8. — С. 62.
3. Протидія організованих злочинності у сфері торгівлі людьми / за ред. В. І. Борисова, Н. О. Гуторової. — Х. : Одиссей, 2005. — С. 104.
4. Закон України про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією // Голос України. — 2006. — № 26. — С. 2.
5. Грузия: трафикинг обличается человеческими жертвами / Молли Корса [Електронний ресурс]. — 2006. — Режим доступу : www.russian.eurasianet.org/departments/civilsociety/articles/eav030606ru.
6. В Тбилиси прошло первое заседание Координационного Совета по борьбе с трафикингом / Новый регион. Южный Кавказ [Електронний ресурс]. — 2006. — Режим доступу : <http://www.nregion.com/txt.php?i=6626>.
7. Торговля людьми, защита и помощь жертвам трафикинга [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.atipfund.gov.ge.index.aspx.
8. Проект Закону України «Про протидію торгівлі людьми», підготовлений Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

Негодченко Дарья. Уголовная ответственность за торговлю людьми в Украине и Грузии: сравнительно-правовой анализ.

В статье анализируется вопрос становления норм об уголовной ответственности за торговлю людьми в уголовном законодательстве Украины и Грузии. Осуществлен сравнительно-правовой анализ уголовного законодательства этих стран в части ответственности за торговлю людьми с выявлением соответствующих недостатков и преимуществ.

Ключевые слова: торговля людьми, Уголовный кодекс Грузии, Уголовный кодекс Украины, сексуальная эксплуатация, содействие торговле людьми, трудовая эксплуатация.

Negodchenko Daria. The criminal responsibility for the human traffic in Ukraine and Georgia: comparative legal analysis.

In the article a question of rules about criminal responsibility for human trafficking in criminal codes of Ukraine and Georgia are researched. The comparative-legal analysis of criminal legislature of these countries is made in part of responsibility for human trafficking with the exposure of conformable shortcomings and advantages.

Key words: human trafficking, Criminal code of Georgia, Criminal code of Ukraine, sexual exploitation, assistance in human trafficking, labor exploitation.